

Pääkirjoitus

Lauri Haapanen ja Henrik Rydenfelt

Varjoissa vartioiden Arvioita vertaisarvioinnista

Vertaisarviointia kutsutaan tieteen laatutakuuksi. Siinä toiset tieteentekijät – asiantuntemuksessaan tutkimuksen tekijä(i)n kanssa vertaiset – arvioivat tutkimuksen pätevyuden ja kelpoisuuden julkaistavaksi. Vertaisarviointi erottaa tieteellisen tutkimuksen tulokset muunlaisesta, vaikka miten oikealta kuulostavasta tai oikeaksi väitetystä informaatiosta. Sen ansiosta tiede pystyy jatkuvasti korjaamaan itseään ja kehittymään. Siksi vertaisarvioinnin toimivuudesta huolehtiminen ja prosessin kehittäminen ovat keskeisiä asioita myös *Media & viestinnän* toimitustyössä.

Vertaisarvioinnissa on luonnollisesti myös omat puutteensa ja ongelmansa. Arviot eivät ole yksinomaisia eivätkä aina edes johdonmukaisia totuuksia käsikirjoituksen vahvuuksista tai heikkouksista. Olemme päätoimittajina saaneet eteemme lausuntoja, joista yksi suosittelee käsikirjoituksen hyväksymistä sellaisenaan, toinen esittää hylkäämistä. Tieteen portteja vartioivat arvioijat tekevät työnsä rajallisen aineiston perusteella – vain sen pohjalta, mitä käsikirjoituksessa on esitetty. Anonymisointi hankaloittaa arvioijien mahdollisuuksia hahmottaa työn yhteyttä kirjoittajan tai kirjoittajien aiempaan tutkimukseen sekä sen asemaa osana laajempaa projektia. Vertaisarviointi on läpinäkymätöntä laajemmalle (tutkija)yleisölle, monin osin myös arvioijille ja kirjoittajille.

Remco Heesen ja Liam Kofi Bright (2021) ovat esittäneet voimakasta kritiikkiä vertaisarvioinnin kaksoissokkojärjestelmää kohtaan. Heidän mukaansa ei ole empiiristä näyttöä siitä, että ennakolta tapahtuva vertaisarviointi parantaisi tutkimuksen laatua tai luotettavuutta. Lisäksi vertaisarviointi hidastaa merkittävästi tulosten julkaisemista ja kuluttaa valtavasti tutkijoiden aikaa – erään arvion mukaan vähintään 100 miljoonaa tuntia vuodessa (Aczel ym. 2021). Heesen ja Bright ehdottavat vaihtoehdoksi avointa vertaisarviointia. Tutkijat päättäisivät itse, milloin heidän työnsä on valmis julkaistavaksi avoimessa arkistossa. Vertaisarviointi tapahtuisi julkaisun jälkeen: tiedeyhteisö antaisi palautetta ja arvioisi tutkimuksen laatua julkisesti. Tieteellisten aikakauslehdet voisivat toimia kuratoituina kokoelmina, jotka valitsevat ja korostavat arvokkaimmiksi katsottuja tutkimuksia.

Media & viestinnän kohdalla avoin ja julkaisun jälkeinen vertaisarviointi ei todennäköisesti toimisi. Pienellä kielialueella ja rajatuilla tutkimusaloilla monikaan avoimeen arvioon tarjolla oleva käsikirjoitus tuskin herättäisi riittävässä määrin kommentteja ja keskustelua, ja avoin arviointi saattaisi olla myös turhan kritiikitöntä. Jo nykyisellään tehtävään sopivien ja suostuvaisten arvioijien hankkiminen liian usein hidastaa käsikirjoitusten etenemistä. Juuri siksi vertaisarviointi on ollut keskiössä, kun olemme pyrkineet – ja onnistuneet – kehittämään lehden julkaisuprosessia.

Kehitystä on tapahtunut yhtäaikaaisesti monella alueella. Olemme uudistaneet ja selkeyttäneet vertaisarvioinnin ohjeita. Siinä missä toimituskunnan työtä artikkeleiden alkuarvioinnissa on kevennetty, olemme toisaalta linjanneet, että myös toimituskunnan jäsen voi toimia vertaisarvioijana – miksi ihmeessä jättää hyödyntämättä aktiivisimpia ja samaan aikaan usein akateemisesti etevimpiä tutkijoitamme. Lisäksi olemme päättäneet, että toisena vertaisarvioijista voi olla väitöskirjatutkija, kunhan hän on itse jo julkaissut vertaisarvioitua tutkimusta – mieluiten myös kansainvälisesti – ja tuntee näin vertaisarvion merkityksen ja tekstilajin.

Kun saamme toimitukseen uuden käsikirjoitustarjouksen, kyseisen aiheen paras suomenkielinen asiantuntija on usein kirjoittaja itse. Tällöin monesti pyrimme löytämään sopivan arvioijien yhdistelmän, jossa yksi esimerkiksi tuntee artikkelin aihepiirin ja toinen analyysissa käytetyn menetelmän. Tämä jakaa työtä ja auttaa vähentämään yksittäisen arvioijan mahdollisiin rajoitteisiin liittyviä riskejä.

Kysymykset esteellisyydestä tulevat arviointiprosessin sujuvuuden tielle. Sokkovertaisarvioinnissa arvioijien ei tulisi tietää käsikirjoituksen tekijöitä. Pienessä tutkijayhteisössä kirjoittaja tai ainakin joku heistä on kuitenkin usein pääteltävissä. Yleensä esteellisyyden katsotaan syntyvän jo silloin, kun sen olemassaolosta muodostuu ulospäin edes vaikutelma. Vertaisarvioinnin kohdalla näin ei kuitenkaan ole: ulospäin mahdollinen este ei näy. Siksi esteellisyyttä on arvioitava siitä lähtökohdasta, kokeeko arvioija kykenevänsä toimimaan puolueettomasti.

Selvää on, ettei arvioijana voi toimia henkilö, joka on jollakin tavalla käsikirjoituksessa raportoitavaan tutkimukseen itse osallinen. Tämä tarkoittaa esimerkiksi tilannetta, jossa käsikirjoituksessa hyödynnetään aineistoa, jonka keräämiseen arvioija on osallistunut, tai käsikirjoitus on laadittu tutkimushankkeessa, jossa arvioija itse on mukana. Yhtä selvää on, ettei arvioijana voi toimia käsikirjoituksessa, jonka julkaisuun liittyy arvioijan oma intressi. Tämä on tilanne, jos käsikirjoituksen tekijä on esimerkiksi arvioijan puoliso, perheenjäsen, muu läheinen henkilö tai tämänhetkinen väitöskirjaohjattava.

Muilta osin esteellisyyttä tulkitaan kuitenkin myös tarpeettoman tiukasti. Joskus on esimerkiksi ajateltu, että vertaisarvioijana ei voi toimia henkilö, joka on joskus julkaissut yhdessä kirjoittajan tai jonkun kirjoittajista kanssa. Kun artikkelit nykyään ovat yhä useammin monen, jopa puolentusinan kirjoittajan yhteistyön tulosta, tällainen tiukka tulkinta ”myrkyttäisi” koko kirjoittajajoukon ainaisiksi ajoiksi keskinäisten arviointitehtävien suhteen. Tieteellisten seurain valtuuskunnan linjauksen mukaisesti esteellisyyttä arvioitaessa yhteisjulkaisut huomioidaan ainoastaan viimeisen kolmen vuoden ajalta.¹ Lisäksi on mielletty, ettei vertaisarvioija saa olla kirjoittajan tai jonkun kirjoittajista kollega. Kollegiaaliseksi suhteeksi on katsottu työskentely samassa oppiaineessa tai jopa pelkästään samassa yliopistossa. Näin tiukasti esteellisyyttä ei ole syytä tulkita: se tekisi asiantuntevien arvioijien löytämisen lähes mahdottomaksi.

Ylipäättään vertaisarvioinnin henkeen kuuluu kunnioitus varjoja ja verhoja kohtaan. Arvioijan ei tule selvittää, kuka tai ketkä ovat tehneet julkaistavaksi tarjotun tutkimuksen. Vaikka kirjoittajasta jotain aavistaisikin, koko ajatukselle ei pidä antaa painoarvoa. Sama pätee toisinpäin: oman artikkelinsa arvioijien arvuuttelu ei kuulu vertaisarviointiin. Olemme esimerkiksi kuulleet tapauksista, jossa kirjoittaja on kysynyt kollegalta, toimiko tämä hänen artikkelinsa arvioijana. Koko vertaisarvioinnin prosessi vaarantuu, jos arvioijat tai kirjoittajat alkavat pelätä joutuvansa vastaamaan tällaisiin kysymyksiin.

Aina vertaisarvioijaksi kutsuttu ei koe olevansa oikea henkilö tehtävään. Tällä perusteella kutsusta ei kuitenkaan kannata kieltäytyä. Toimitus on sopivuutta jo punninnut ja lähettänyt kutsun tehtävään parhaaksi arvioimalleen tutkijalle. Valitettavan usein kieltäytymisen syyksi mainitaan myös kiire – joskus arviointipyyntömme ei muistutuksienkaan jälkeen vastata edes kieltävästi, vaikka sekin tieto nopeuttaisi prosessia. Olemme vuoden sisällä kohdanneet tilanteen, jossa vasta kuudes ja seitsemäs kysymämme henkilö hyväksyi arviointipyyntömme. Tiedejulkaiseminen muuttuu mahdottomaksi, jos jokainen ei muilta tutkimus- ja kirjoituskiireiltään myös vertaisarvioi. Jotta jokaisella artikkelilla voi olla vähintään kaksi arvioijaa, jokaisen tutkijan tulisi arvioida vähintään kaksi käsikirjoitusta jokaista itse lähettämäänsä kohden.

Olisi oikeudenmukaista, että vertaisarvioijana toimiminen meritoisi tekijäänsä nykyistä konkreettisemmin. Eräät jurnaalit julkaisevat vuosittain listan arvioijina toimineista henkilöistä. Tänä vuonna *Media & viestinnässä* julkaistaan 15 vertaisarvioitua artikkelia. Kun huomioidaan artikkelien aihepiirit, tällainen julkinen tunnustus voisi murtaa anonymiteetin. Vaikka arvioija tietää, jos artikkeli julkaistaan, kenen työtä hän on arvioinut, toiseen suuntaan anonymiteetti on syytä säilyttää myös arviointi- ja julkaisuprosessin jälkeen.

Vertaisarviointi ei tietenkään ole vain velvollisuus. Jokainen huolellisen vertaisarvion tehnyt kokee varmasti oppineensa jotain uutta – sekä arvioijana että tutkijana. Arvio on kuitenkin aina eräänlainen vastalahja tiedeyhteisölle: eniten siitä on tarkoitus olla hyötyä toimitukselle ja kirjoittajalle.

Toimituksen näkökulmasta hyödyllinen arvio esittää ja perustelee näkemyksen käsikirjoituksen laadusta selkeästi ja johdonmukaisesti. Hyödyllinen arvio on selkeästi jäsennely, ja sen pohjalta toimitus voi tehdä perustellun, kritiikkiä kestävän ratkaisunsa. Kokonaisarvion tekemistä helpottaa myös, jos arvioija kertoo avoimesti, missä kohdin käsikirjoitusta hän ei koe olevansa vahvoilla – kuten mainittua, arvioijat valitaan usein täydentämään toisiaan.

Kirjoittajan näkökulmasta hyödyllinen arvio auttaa kirjoittajaa parantamaan käsikirjoitustaan mahdollisimman paljon. Täsmällisyys on tässä avainsana: kirjoittajalle on turhauttavaa arvailla, mitä oleellista kirjallisuutta puuttuu, missä analyysi voisi olla tarkempaa tai mitä yksityiskohtia tulisi lisätä. Varsin hyödyttömäksi jää myös vertaisarvio, josta paistaa läpi arvioijan vähäinen kiinnostus käsiteltävään aiheeseen tai lähestymistapaan. Turhanaikaisimmassa tapauksessa arvioija ehdottaa kokonaan toisenlaisen, häntä enemmän kiinnostavan artikkelin kirjoittamista. Vaikka vertaisarvion tehtävänä on – mikäli käsikirjoitusta kannattaa lähteä edistämään – paikantaa sen heikkoudet ja tarjota niihin kehitysehdotuksia, ei hyvä ja hyödyllinen arvio myöskään unohda nostaa vahvuuksia esiin. Kirjoittajalle ei ole aina selvää, missä kohdin työ loistaa.

Vertaisarvioiden tulee sisältää rakentavan kriittistä tarkastelua – muuten niistä ei ole sanottavaa hyötyä. Kriitikki voi helposti herättää kirjoittajassa pettymyksen tunteita. Yön yli nukkuminen auttaa usein huomaamaan, että arvioija on kirjoittajan puolella. Ihmisiä kun me arvioijat – toistaiseksi – olemme, myös virheitä ja väärinkäsityksiä sattuu. Hyödyllistä tietoa on kuitenkin myös se, jos arvioija ei ole jotain kirjoittajalle ilmeistä asiaa huomannut tai ymmärtänyt. Tämä viittaa siihen, että ilmaisussa voi olla parannettavaa.

Vertaisarviointi on tiedeyhteisön kulmakivi, mutta sekin vaatii huolenpitoa. Hyvä arvio on tärkeässä roolissa ratkaistaessa, mikä tutkimus kelpaa tulla julkaistuksi, mutta samalla se on myös väline, joka auttaa sekä kirjoittajia että arvioijia kehittymään. Ensimmäisen päätoimittajavuotemme aikana on ollut ilahduttavaa havaita, että *Media & viestinnän* varjojen vartijat suoriutuvat tehtävästään taitavasti: vastaanottamamme vertaisarvot ovat lähes poikkeuksetta paneutuneita ja hyödyllisiä. Tätä paneutumista toivomme myös uudelta vuodelta.²

Kirjallisuus

Aczel, Balazs, Barnadas Szaszi ja Alex O. Holcombe. 2021. "A billion-dollar donation: estimating the cost of researchers' time spent on peer review." *Research Integrity and Peer Review* 6: artikkelinnumero 4. <https://doi.org/10.1186/s41073-021-00118-2>

Heesen, Remco ja Liam Kofi Bright. 2021. "Is Peer Review a Good Idea?" *The British Journal for the Philosophy of Science* 72 (3): 635–663. <https://doi.org/10.1093/bjps/axz029>

Viitteet

---

¹ Tieteellisten seurain valtuuskunta 2022. "Lisätietoa vertaisarvioinnista."

<https://www.tsv.fi/fi/palvelut/tunnus/lisatietoa-vertaisarvioinnista>

² Kiitämme kommentteista pääkirjoitukseen Veera Ehléniä, Outi Hakola ja Ville Mannista.